

Türkiye'deki Cari Açık Sorunu: Yapısal Nedenleri ve Çözüm Önerileri

Araştırma Makalesi /Research Article

Esmâ İRMAK¹

ÖZ: Cari işlemler dengesinin, ekonominin en önemli hesap grubu olduğu konusunda genel kabul vardır. Cari işlemler açığı, özellikle gelişmekte olan ülkeler için istikrarlı bir ekonomik yapıya ulaşma hedefine engel olmaktadır. Bir ülkenin cari işlemler hesabı açık verdiğinde; dışarıdan gelen paradan daha fazlasını göndermiş demektir. Ayrıca yaşanan ekonomik krizlerin en önemli tetikleyicilerinden biri olması, konunun güncelliğini ve önemini korumaktadır. 1980'den sonra Türkiye ekonomisinin en önemli sıkıntısı olarak yıllar itibarıyla sürekli hale gelmiştir. Türkiye'de özellikle 2001 krizi ile artan cari açık, 2011 sonrasında azalma eğilimine girmişse de ciddi oranda kalıcı hale gelmiştir. Türkiye'nin cari açık sorunu konusunda ortak görüşler bulunmaktadır. Enerji ihtiyacında dışarıya olan aşırı bağımlılık, yatırım-tasarruf oranı, dış ticaret dengesi ve cari açığın finansman yapısı en önemli faktörler olarak belirtilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin 2000-2021 yılları arasında sahip olduğu cari işlemler dengesini incelemektir. Bu hesap grubuna ait belirleyiciler ile açıkların nasıl finanse edildiği ve açıklara neden olan yapısal nedenlere karşı çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Cari İşlemler Dengesi, Cari Açık, Ödemeler Bilançosu, Ekonomik Büyüme

JEL Kodları: E01, F20, F40.

Current Deficit Problem in Türkiye: Structural Causes and Solutions Proposals

ABSTRACT: It is generally accepted that the current account balance is the most important account group of the economy. The current account deficit hinders the goal of achieving a stable economic structure especially for developing countries. When a country's current account is deficit; It means sent more Money than the money received from outside. In addition, the fact that is one of the most important triggers of the economic crisis maintains the topicality and importance of the subject. After 1980, it has become the most important problem of the Turkish economy over the years. The current account deficit, which increased especially with the 2001 crises in Türkiye, started to decrease after 2011, but it became permanently permanent. There are common views on Türkiye's current account deficit problem. Excessive dependence on foreign energy needs, investment-savings ratio, foreign trade balance and financing structure of current account deficit are the most important factors. The aim of this study's to examine the current account balance of Türkiye between 2000-2021. With the determinants of this account group, how the deficits are financed and to offer solutions against the structural causes that cause of the deficits.

Keywords: Current Account Balance, Current Account Deficit, Balance of Payments, Economic Growth

JEL Codes: E01, F20, F40.

Geliş Tarihi / Received: 12/10/2022

Kabul Tarihi / Accepted: 08/03/2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı, esmairmak@cag.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1956-0548

1. Giriş

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ithal ikameci sanayi politikasını benimsemiş, finansal ve ticari küreselleşme olgusuna karşı savunmasız kalarak dışa açık bir ekonomi haline gelmiştir. Türkiye 1995 yılında AB sanayi mallarının gümrük vergilerini kaldırmış ve dışa açık makro ekonomi politikaları önem kazanmıştır. Kalkınma çabalarıyla birlikte cari açık sıkıntısı ortaya çıkmıştır.

Cari işlemler dengesindeki açıklar, ülkelerin yatırım durumlarını, dışarıyla olan ekonomik ilişkilerini ve borçlanma seviyelerini belirlemek açısından önemli bir göstergedir. Düzenli artış gösteren cari açık ekonomilerin istemediği bir sonuçtur ve ekonomik krizlere neden olmaktadır. Cari işlemler dengesinin kontrol altında tutulabilmesi için, açığa neden olan faktörlerin bilinmesi gerekir. Türkiye'ye özgü nedenleri arasında; dış ticaret açığı, enerjide dışa bağımlılık, iç tasarruf açığı, dış borç stoku, portföy ve doğrudan yabancı yatırımların kar transferleri, döviz kuru vb. vardır.

Türkiye 2000'li yıllar itibariyle sürekli cari açık sorunu yaşamıştır. Temelde dış ticaret dengesizliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Türkiye'nin de içinde olduğu gelişmekte olan ülkeler yüksek katma değerli ürün ihraç edememekle birlikte, yatırım ve ara malı ithal etmektedir. Açıkları finanse etmek için finans hesabı fazlası vermesi gerekmektedir. 2001 krizi sonrasında cari açık ağırlıklı olarak kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri ile finanse edilmiş ve küresel şoklara karşı savunmasız kalmıştır.

Türkiye'nin istikrarlı büyüme sağlayabilmesi adına ve ekonomik krizlerin yaşanma riskini azaltabilmek için en önemli sıkıntılardan biri olan cari açığın nedenlerini, taşıdığı riskleri ve ekonomi açısından olumsuz etkilerinin tespit edilmesi ve kalıcı çözümler getirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye için problem haline gelen cari işlemler açığına neden olan sebepleri, cari açığı önlemeye yönelik olarak önerilere ve uygulanması gereken ekonomi politikalarına yer verilmiştir.

2. Literatür

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesini araştıran çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalardan;

Şit ve Alancıoğlu (2016), Türkiye için 1980-2014 dönemine ait GSYH ve cari işlemler açığını incelemiş, sonuç olarak; cari açığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ve ekonomik büyümenin de cari açık artışına neden olduğu gibi çift yönlü bir sonuca varmıştır.

Duman (2017), Türkiye'de 2003-2017 arası yıllar için ekonomik büyüme ve cari denge (Cari Denge/GSYIH) ilişkisini incelemiş, ekonomik büyüme, cari dengede sorunlara neden olmaktadır sonucuna varmıştır.

Doğan ve Bayraç (2014), cari açığı etkileyen yapısal etkenler üzerine yaptıkları çalışmada, enerji ithalatının fazlalığı ve iç tasarruf oranlarının yetersizliğinin cari açığa neden olan iki temel faktör olduğu sonucuna varmıştır.

Altunöz (2014), cari açığın sürdürülebilirliğini Türkiye bağlamında çeyrek dönemlik veriler kullanarak incelemiş, Türkiye cari açığı sürdürülebilirliğinin düşük olduğu sonucuna varmıştır.

Depren (2021), 2006-2008 dönemi için üçer aylık verilerle cari açığın çözümüne yönelik yaptığı çalışmada, ekonomik büyümenin, döviz kurunun, enflasyonun (TÜFE), taşıt kredisi faizinin ve ihtiyaç kredisi faizinin cari açığı etkilediğini belirlemiştir.

Bingöl ve Pehlivan (2018), 1987-2016 dönemine ait cari açık ve iç tasarruf açığı, portföy kâr transferi, dış borç stoku, doğrudan yabancı yatırımların kâr transferleri, enerji ithalatı arasındaki ilişkileri incelemiş, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eroğlu ve Bursal (2020), çalışmalarında Türkiye'nin cari açık dinamiklerini incelemiş, cari açığın kontrolü için, enerji açığının ve finansman kalitesinin önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Aydın ve Beşballı (2018), Türkiye ekonomisini incelemişler ve 1974-2002 dönemi için cari işlemler açığının, devletin finansman açığından kaynaklandığı vurgulamışlardır.

Karahan ve Akçaçakır (2021), Türkiye'de ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiyi 2003 ile 2019 yılları aralığını çeyrek dönemlik veriler ile amprik olarak araştırmış ve milli gelir ile cari işlemler dengesindeki açık arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Gacener ve Saygılı (2014), çalışmalarında 1998-2013 dönemi için Türkiye'de cari açığı belirleyen faktörleri araştırmış, ekonomik büyüme ile dış ticaret hadlerinin cari açığı etkileyen önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatür araştırmasına göre, cari işlemler açığının genellikle, ekonomik büyüme, enerji ihtiyacında dışarıya aşırı bağımlılık, yatırım-tasarruf oranı, dış ticaret dengesi ve finansman yapısı gibi nedenlerden kaynaklandığı görülmektedir.

3. Cari İşlemler Dengesi Hesap Grubu ve Türkiye'nin Cari Açığı

Ödemeler bilançosu; bir ekonomideki yerleşik kişilerin, dünyanın geri kalan ekonomilerindeki yerleşik kişiler (yurt dışında yerleşikler) ile belli bir dönem içinde (genellikle bir yıl) gerçekleştirmiş oldukları ekonomik işlemlerin düzenli olarak kaydedildiği istatistikî bir rapordur (TCMB, 2021).

Bir ülkenin bilançosunda ki denge ya da dengesizlik, o ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşme veya aksaklıkları gösterir ve uluslararası piyasadaki ekonomik ve mali fotoğrafı olarak yorumlanır (Kaya, 2016). Ödemeler dengesi tablosu cari

işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı, net hata ve noksan ile rezerv hareketleri olmak üzere dört ana gruptan oluşmaktadır (Yiğit ve Açıkalin, 2019:324).

Ödemeler Bilançosunun ana hesap gruplarından en çok öneme sahip olan Cari İşlemler Dengesi; Mal, Hizmetler ve Gelir Dengesinden ve Cari Transferlerden oluşmaktadır (Eğilmez, 2014).

Cari işlemler dengesi, gelir ve gider eşitliği ile sağlanır. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde cari işlemler hesabında her zaman denge durumu oluşmaz (Karahan ve Akçaçakır, 2021:120). Bu bağlamda, cari işlemler hesabı fazla verdiğinde (ödediğinden fazla döviz kazandığında) cari denge fazlası, açık verdiğinde (kazandığından fazla döviz ödediğinde) cari denge açığı oluşmaktadır. Aynı zamanda mal ve hizmet ticareti ile net transferlerden elde edilen gelirlerin bu hesaptaki ödemeleri karşılayamaması durumunda ülke, cari açığa sahip olmaktadır (Kaya, 2016:51-75). Ayrıca, cari fazla istihdamın artmasını sağlarken, cari açık toplam talep nedeniyle ulusal gelir düzeyinin düşmesine neden olur (Seyidoğlu, 2013:93).

Ülkeler, sahip oldukları cari açığı, doğrudan yabancı yatırım, portföy yatırımları ve rezervlerden karşılamaktadırlar. Yatırım şekilleri ekonomilerde farklı etkiler yaratmaktadır. Çeşitli etkiler ekonomilerde kırılmalara ve dalgalanmalara sebep olmaktadır. Diğer bir deyişle güçlü ekonomiler için ülkelerin cari açık vermemesi gerekir. Türkiye'nin sahip olduğu cari işlemler açığına yıllar itibarıyla baktığımızda, genel olarak kronik hale gelmiş bir durum görmekteyiz (Depren, 2021:427).

Cari işlemler açığı, 1980'li yıllarda sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve engellerin ortadan kalkması ile Türkiye ekonomisi açısından önemini arttırmıştır. Küresel cari açık, yüksek sermaye girişleri nedeniyle ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülkede ekonomik istikrara ulaşma hedefinde sıkıntılara neden olmuştur (Altunöz, 2014:116).

2000'li yıllar ve sonrasında, önceki dönemlere göre dış ticaret açığının cari işlemler açığı içindeki oranının artmasının sebebi, açıkların hizmet ve diğer gelirlerle finanse edilen kısmının azalmasından kaynaklanmıştır (Eşiyok, 2012:70).

Türkiye'nin 2000'li yıllarda yaşadığı sıkıntılı bankacılık sektörü ile sermaye yapılarındaki yetersizlik nedeniyle ekonomi önemli bir krize girmiştir (Bingöl ve Pehlivan, 2018:172).

Tablo 1: Cari İşlemler Hesap Grubu (Milyar \$)

Tarih	Cari İşlemler Hesabı	Dış ticaret Dengesi	Hizmetler Dengesi	Birincil Gelir	İkincil Gelir
2000	-9,920	-2,959	11,277	-4,002	4,764
2001	3,760	-3,282	9,055	-5,000	2,987
2002	-626	-6,404	7,899	-4,554	2,433
2003	-7,554	-13,411	10,394	-5,557	1,020
2004	-14,198	-22,438	12,732	-5,609	1,117
2005	-20,98	-32,936	15,872	-5,370	1,454
2006	-31,161	-40,894	13,904	-5,985	1,814
2007	-36,946	-46,831	14,092	-6,278	2,071
2008	-39,425	-52,917	18,908	-7,602	2,186
2009	-11,360	-24,762	18,726	-7,657	2,333
2010	-44,620	-56,325	16,745	-6,515	1,475
2011	-74,402	-89,160	20,288	-7,249	1,719
2012	-47,960	-65,367	22,544	-6,588	1,451
2013	-55,856	-81,885	33,370	-8,618	1,277
2014	-38,851	-66,572	34,409	-8,208	1,520
2015	-27,314	-49,009	29,988	-9,684	1,391
2016	-27,038	-39,923	20,523	-9,181	1,543
2017	-40,810	-58,575	26,333	-11,093	2,525
2018	-21,744	-40,726	30,174	-11,948	756
2019	5,315	-16,751	34,084	-12,843	825
2020	-35,536	-37,863	11,538	-9,391	180
2021	-10,816	-23,976	23,439	-11,109	830

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, EVDS, 2022

Tablo 1'den görülebileceği üzere; incelemeye alınan 21 yıllık süreçte cari açığın temelinde dış ticaret dengesinden kaynaklanmaktadır. Hizmetler dengesi genel pozitif seyri ile dış ticaret açığının bir kısmını gidermektedir. Birincil gelir dengesi yabancı yatırımların gelirlerinden oluşmakta ve incelenen dönem içerisinde negatif seyrederek cari açığı arttırmaktadır. İkincil gelir dengesi ise pozitif seyri ile cari açığa az da olsa olumlu katkıda bulunmaktadır.

Finansal krizin yaşandığı 2001 yılında cari fazla verilmiş, 2008 krizinin devamında 2009 yılında cari açıkta düşüş yaşanmıştır. İç tüketimin azalmasından kaynaklı ithalat miktarındaki düşme neden olarak gösterilebilir. Ayrıca petrol fiyatlarındaki azalma, turizm gelirlerindeki artış etkiler arasında bulunmaktadır (Depren, 2021:428).

2018 yılından itibaren Türkiye ekonomisinin küçülmesi sonucu cari işlemler dengesinin 2001 yılından itibaren ilk defa fazla verdiği, Covid-19 pandemi etkisiyle 2020 yılında açık verdiği görülmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde cari açık krizin temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmekte ve bazı iktisatçılar tarafından eşik değer olarak kabul edilen cari işlemler dengesi/GSYİH oranının %4 olduğu ve eşik değerini aşılmasının bir kriz sinyali olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmektedirler (Duman, 2017:13).

Türkiye ekonomisinin sahip olduğu büyüme ve cari açık arasında her zaman doğru bir orantı vardır. Son yıllarda büyüme hızının artmasıyla, cari açığın da artması bu durumun en belirgin göstergesi niteliğindedir (Şit ve Alancıoğlu, 2016: 7).

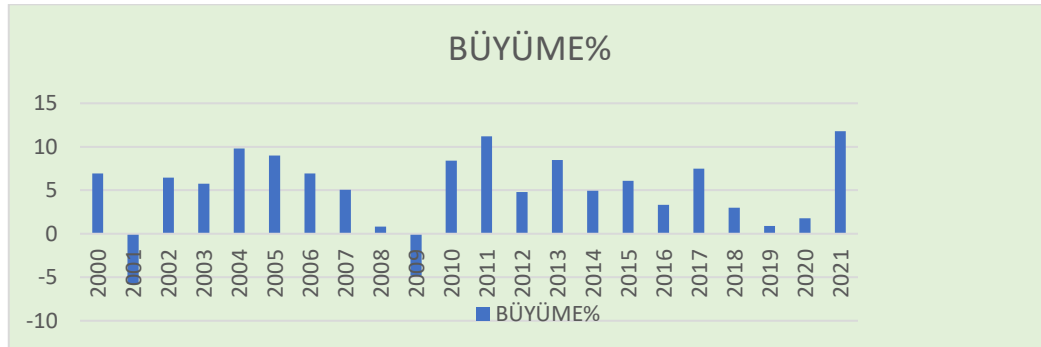
Grafik 1: Türkiye Cari Açık/GSYH Oranı %



Kaynak: Trading Economics, 2022

Gelişmekte olan ülke olarak Türkiye ekonomisinde yatırımların finansmanında dış kaynağa başvurulmaktadır. Grafik 1 ve 2 incelendiğinde ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkinin varlığı görülmektedir. Nitekim 2011 yılında dış borç ve sermaye aşının etkisiyle cari açık rekor seviyeye ulaşarak, ekonomide de %11.1 oranında büyüme yaşayarak Türkiye ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasına katılmıştır (Bingöl ve Pehlivan, 2018: 172).

Grafik 2: Büyüme Oranı (yıllık %)



Kaynak: World Development Indicators (WDI), 2022

Grafiklerden görüldüğü üzere, büyüme ile cari açık arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Peki bu ilişkinin nedeni cari açıktan mı kaynaklı yoksa büyüme etkisi mi? Çift yönlü bir nedensellikten bahsedilebilir. Ekonomik büyümenin yaşandığı yıllarda, cari açık artmakta, büyüme hızının yavaşladığı yıllarda, cari açık azalmaktadır. Bunun nedeni; Türkiye ekonomisinin sahip olduğu iç tasarruf yetersizliği nedeniyle ekonomik büyümenin dış kaynaklardan finanse edilmesidir (Benli ve Tonus, 2019: 441).

Tablo 2: Ödemeler Dengesi (Milyar \$)

ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON USD)	2017	2018	2019	2020	2021
Cari İşlemler Hesabı	-40,810	-21,744	5,315	-35,536	-10,816
Dış Ticaret Dengesi	-58,575	-40,726	-16,751	-37,863	-23,976
Finans Hesabı	-49,910	1,208	5,212	-39,531	8,813
Net Hata ve Noksan	-9,115	22,872	-137	-3,959	19,694
Rezerv Varlıklar	-8,207	-10,37	6,324	-31,862	37,111

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, EVDS, 2022

4. Türkiye’de Cari Açığın Yapısal Nedenleri

Cari açığın yapısal nedenleri, Türkiye ekonomisinin üretim, tüketim ve yatırım-tasarruf faktör yapılarından oluşmaktadır ve açığın en temelinde dış ticaret dengesi ele alınmaktadır. Yapısal tedbirleri; üretim, tüketim ve tasarrufa göre uygulamak, dış ticaret dengesiyle birlikte enerjide dışa bağımlılık, iç tasarruf açığı, dış borç stoku, portföy ve doğrudan yabancı yatırımların kar transferleri, döviz kuru gibi nedenleri incelemek, alınması gereken tedbirler açısından önemini korumaktadır.

4.1. Dış Ticaret Dengesi

Türkiye ekonomisinin dış ticaret açığı, 1947 yılından günümüze kadar artarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de 1980 öncesinde, ithal ikameci üretim politikası izlenmiş ve ihtiyaç duyulan bütün malların yurt içinde üretilmesine çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte, ülkenin dış dünya ile serbest ticaret yapmasının önü açılmış ve ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli uygulamaya konuşmuştur.

Ancak, gerekli yasal ve yapısal düzenlemeler yapılmadan başlayan düzenlemeler bu dışa açılma süresi ihraç edilenden daha fazlasının ithal edilmesiyle ve dış ticaret açığı ile sonuçlanmıştır (Göçer, 2018: 215).

1980’den sonra dış ticaret açığına paralel olarak dış ticaret hacminin büyümesiyle, ekonomik krizlerin yaşandığı yıllar dışında büyüme eğilimi içerisinde olmuştur (Doğan ve Bayraç, 2014: 98).

Tablo 3’te 2000-2020 yılları arasındaki Türkiye’nin dış ticareti sunulmuştur. Söz konusu dönemde ithalat ihracatın üzerinde gerçekleşmiştir. Kriz dönemlerinde hem ihracat hem de ithalat rakamları azalmıştır.

Türkiye’nin üretimine gerekli olan girdilerin, petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları ithalat aracılığı ile karşılandığı için dış ticaret açığı ve de cari açık ciddi seviyede büyümeye devam etmiştir. Sürekliliğine neden olan sektörler arasında ise ithalata bağlı üretim yapan demir-çelik, makine vb. sektörler olduğu söylenebilir (Kekeç ve Kuzu, 2018: 661-679).

Tablo 3: Türkiye Dış Ticareti (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat
2000	27,774.906	54,502.821	-26,727.914	51,0
2001	31,334.216	41,399.083	-10,064.867	75,7
2002	36,059.089	51,553.797	-15,494.708	69,9
2003	47,252.836	69,339.692	-22,086.856	68,1
2004	63,167.153	97,539.766	-34,372.613	64,8
2005	73,476.408	116,774.151	-43,297.743	62,9
2006	85,534.676	139,576.174	-54,041.499	61,3
2007	107,271.750	170,062.715	-62,790.965	63,1
2008	132,027.196	201,963.574	-69,936.378	65,4
2009	102,142.613	140,928.421	-38,785.809	72,5
2010	113,883.219	185,544.332	-71,661.113	61,4
2011	134,906.869	240,841.676	-105,934.807	56,0
2012	152,461.737	236,545.141	-84,083.404	64,5
2013	151,802.637	251,66.250	-99,858.613	60,3
2014	157,610.158	242,177.117	-84,566.959	65,1
2015	143,838.871	207,234.359	-63,395.487	69,4
2016	142,529.584	198,618.235	-56,088.651	71,8
2017	156,992.940	233,799.651	-76,806.711	67,1
2018	167,920.613	223,047.094	-55,126.481	75,3
2019	180,832.722	210,345.203	-29,512.481	86,0
2020	169,637.755	219,516.807	-49,879.052	77,3
2021	225,291.385	271,424.473	-46,133.088	83,0

Kaynak: TÜİK, 2022

Sürekliliğin yanında zaman zaman dış ticaret açığında düşüşler görünmektedir. Bu durumun ithalattaki azalmalardan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ayrıca yaşanan krizlerin etkilerini en aza indirebilmek için uygulanan politikalar nedeniyle yaşanan dış ticaret açığındaki düşüşlerin ardından oluşan kırımlar dışa bağımlılığın göstergesidir.

Türkiye ihracatının yetersiz olmasında; katma değer düşüklüğü, fiyat ve kalitedeki rekabet zayıflığı gibi nedenler vardır.

Bu durumda belirli ülkelerle yaptığımız ticaretin sonuçları Tablo 4'te görülmektedir. 2011 yılında en çok ithalat yaptığımız ilk 4 ülkede, enerji ithalatıyla Rusya, fiyat avantajları nedeniyle Çin, teknoloji ve savunma araçları ithalatı nedeniyle ABD ve Almanya vardır.

Tablo 4: Türkiye'nin 2011 Yılında En Çok İthalat Yaptığı Ülkeler (Bin ABD \$)

Rusya	23,952.914	Çin	21,693.336
Almanya	22,985.567	ABD	16,034.121

Kaynak: TÜİK, 2022

4.2. Enerjide Dışa Bağımlılık

Türkiye'nin, petrol ve doğal ihtiyaçlarının artmış olmasından kaynaklı, enerji alanında dışarıya olan aşırı bağımlılık ön plana çıkmıştır. İthalat ile enerji gereksinimi azaltılmaya çalışılmıştır. Enerji fiyatlarının aşırı yüksek olmasına rağmen ithalata devam ediliyor olması cari açığı daha çok artmıştır. (Eroğlu vd., 2018: 13).

Tablo 5: Enerji İthalatı ve Cari Açık İlişkisi (Milyar \$)

Yıllar	Enerji İthalatı	Cari Açık	Enerji İthalatı/Cari Açık (%)
2000	9.540,52	-9.920,00	96
2001	8.339,32	3.760,00	221
2002	9.203,81	-626,00	1.47
2003	11.575,00	-7.554,00	153
2004	14.407,23	-14.198,00	101
2005	21.255,54	-20.980,00	101
2006	28.859,02	-31.161,00	93
2007	33.883,08	-36.946,00	105
2008	48.281,14	-39.425,00	122
2009	29.905,23	-11.360,00	263
2010	38.497,16	-44.620,00	86
2011	54.117,49	-74.402,00	73
2012	60.117,35	-47.960,00	125
2013	57.752,58	-55.856,00	103
2014	56.175,53	-38.851,00	145
2015	38.651,53	-27.314,00	142
2016	27.464,75	-27.038,00	102
2017	37.654,88	-40.810,00	92
2018	43.613,21	-21.744,00	201
2019	41.731,14	5.315,00	785
2020	28.924,99	-35.536,00	81
2021	50.691,42	-10.816,00	303

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, EVDS, 2022

Tablo 5, Türkiye'nin 2000-2021 yılları arasındaki enerji ithalatını ve enerji ithalatının cari açık içerisindeki oranını vermektedir. Enerji ithalatının yıllar itibarıyla artışını sürdürdüğü ve giderek dışa bağımlı hale geldiği görülmektedir 2019 yılında yaklaşık 29 milyar dolarlık enerji ithalatı gerçekleştiği ve cari açığın yüzde 785' ine denk geldiğini görmekteyiz.

Bu durum jeopolitik risklerin yaşandığı zamanlarda Türkiye'nin karşısına çıkan ve çözüme kavuşturması gereken bir sorundur (Eroğlu vd., 2018: 13).

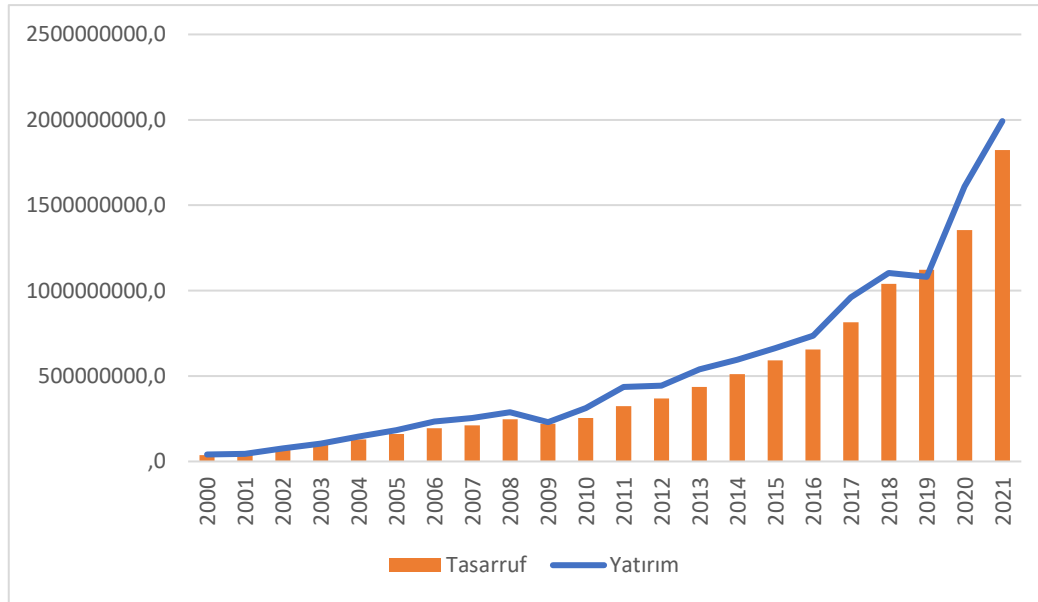
Türkiye'nin enerjide dışarıya olan aşırı bağımlı olma durumu, enerji yatırımlarının yerini, enerji üretebilir hale gelmesi ile azaltılabilir (İnançlı ve Akı, 2022: 122).

4.3. Tasarruf Yetersizliği

Tasarruf yetersizliği sadece cari açık probleminin değil aynı zamanda ekonomik sıkıntılarının nedeni olarak bilinmektedir ve cari açık ve tasarruf açığı arasındaki ilişkinin kuvvetli olduğu birtakım çalışmalarda ifade edilmektedir.

Bir ekonomide, tasarruf fazlası var ise cari işlemlerde fazla, tasarruf açığı var ise cari işlemler de açık var demektir. Türkiye ekonomisi yapısal olarak tasarruf sıkıntısına sahip bir ekonomidir. Türkiye ekonomisinde net tasarrufların genellikle negatif olması, cari işlemler açıklarını ve büyümeyi finanse etmek için dış kaynak ihtiyacını ortaya koymaktadır (Kaya, 2016: 59).

Grafik 3: Türkiye'nin Tasarruf-Yatırım Dengesi (Cari Fiyatlarla Bin TL)



Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022

Türkiye ekonomisinin yatırım tasarruf rakamları 2000-2021 yılları için Grafik 3'te incelenmiştir. 2000 yılından 2022 yılına kadar tasarruf rakamlarının yatırım rakamlarının aşağısında olduğu görülmektedir. Özellikle 2019 yılına dikkat edildiğinde bir önceki yıla göre yatırımlarda düşüş meydana gelmiş ve tasarruflar bir miktar yatırımın üzerinde gerçekleşmiştir.

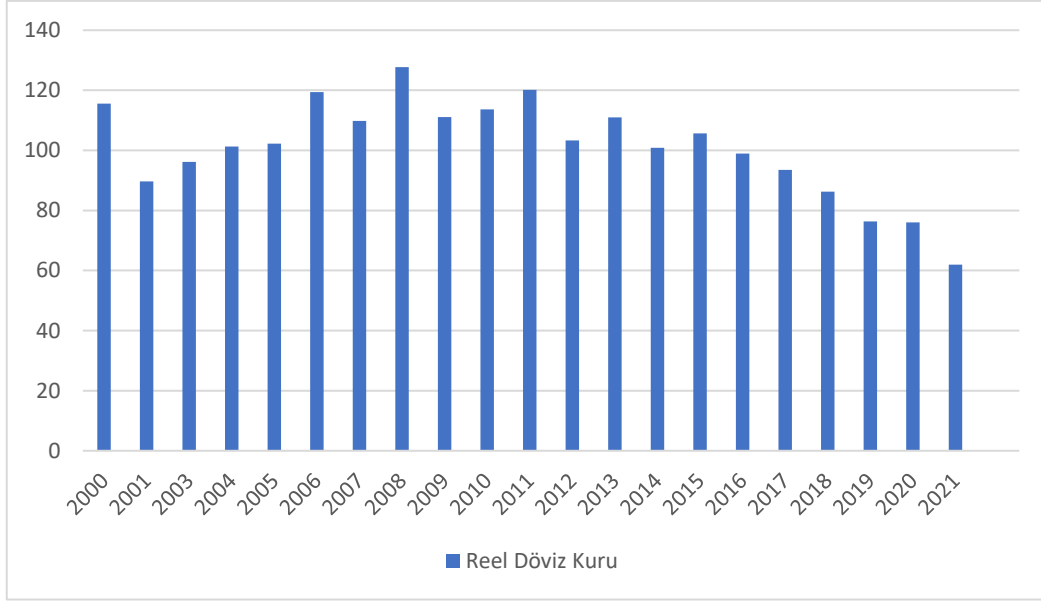
4.4. Reel Döviz Kuru

Cari açığa neden olan bir diğer yapısal faktör reel döviz politikasıdır. Dış ticaret açığı, cari dengeyi etkileyen en önemli yapısal faktörlerden biri olduğu daha önce ifade edilmiştir. Dış ticaret dengesi, reel döviz kuru ile ilişkilidir.

Dolar/TL kurunun artışı, doları Türk Lirası'na karşı daha değerli hale getirir ve ithal ürünler pahalılırken ihracat ucuzlar.

Kur artışı, ithalatı azaltır ancak; ihracatın artması yurt dışından gelen talebe bağlı olduğu için küresel bağlamda bir durgunluk ya da kriz olmaması gerekmektedir. Talebin yetersiz olduğu dönemlerde, ihracattaki artış yeterli miktarda olmayabilir (Çiftçi ve Eşmen, 2017: 93).

Grafik 4: Reel Efektif Döviz Kuru (Rek Tüfe Bazlı)



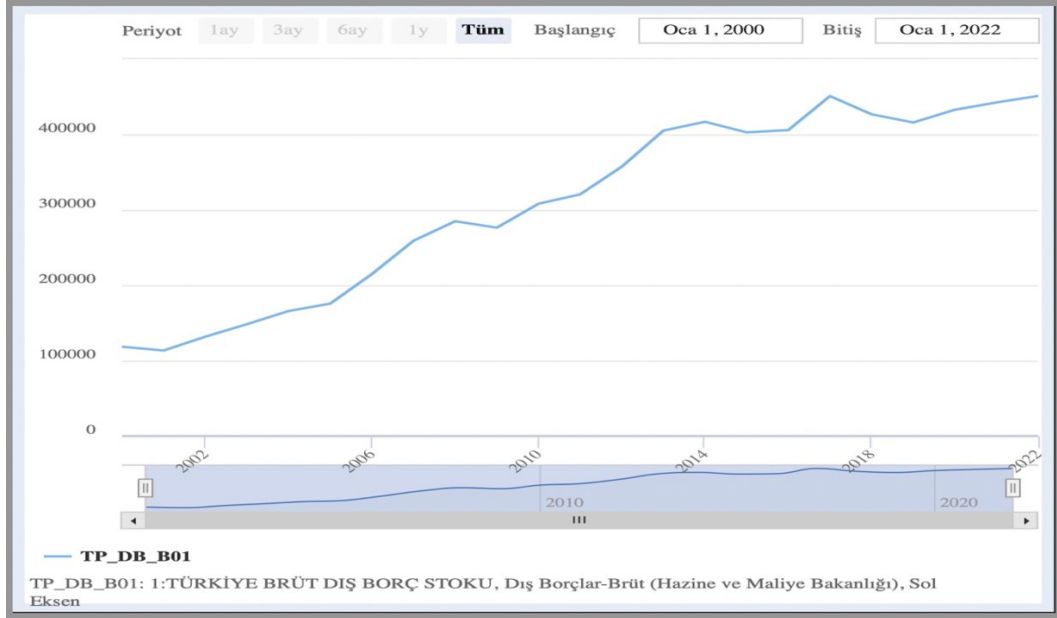
Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, EVDS, 2022

Grafik 4'te, 2006 ve 2008 yıllarında döviz kuru yükselme eğilimine girmiş ancak yaşanan küresel finansal krizlerin etkisiyle dalgalı bir seyir göstermiştir. 2011 yılı itibarıyla kur tekrar yükselişe geçmiş fakat günümüze kadar düşen bir trend içerisine girmiştir. Kurdaki yükselişlerin yaşandığı yıllarda TL değer kaybetmiş ve ithalat azalmıştır, ihracat artmıştır. Son yıllarda yaşanan kurdaki istikrarlı düşüşler TL'nin değer kazanmasını sağlamış böylelikle de Türkiye'nin dış ticaret yapısı sebebiyle yani, oldukça fazla ara mali ithaliyle toplam ithalat artmıştır. İthalat artışı, ihracat azalışı, dış ticaret açığına götürmektedir.

4.5. Dış Borç Stoku

Cari açığa neden olan faktörlerden bir diğeri de dış borç stokundaki artışlardır. Türkiye ekonomisinin yeni kaynaklara ihtiyacı vardır. Maalesef bu kaynaklar dış borçlanma ile sağlanabilmektedir. Cari açığın sürekli artışı, dış borç stokunun da artışına sebep olmaktadır (Özkaya ve Cinel, 2020: 242).

Grafik 6 incelendiğinde, Dış borç stokunun 2000-2021 yılları arasında hızlı bir yükseliş içerisinde olduğu görülmektedir. Her gelişmekte olan ülke gibi Türkiye'de, dış borç stokunun artışlarından dolayı yaşanan krizlerde fazlaca yara almaktadır.

Grafik 5: Türkiye Dış Borç Stoku

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, EVDS, 2022

5. Türkiye'nin Cari Açığı Nasıl Finanse Edildi?

Cari işlemler açığı, Finans Hesabı ile karşılanamaz ise, Net Hata ve Noksan Hesabı ve Resmi Rezerv Hesabı ile karşılanmalıdır. Fakat cari işlemler açığı veren ülkeler, doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve merkez bankasına ait olan uluslararası rezervler ile karşılamaya çalışmaktadırlar (Yıldız,2020: 291).

Türkiye ekonomisi 1980 sonrası liberalleşmenin bir parçası olan kısa vadeli sermaye hareketlerini gündeme getirmeye başlamıştır. Yüksek getiri oranları beklentisi fon girişlerini sağlarken başka olumsuzluklara yol açmıştır. Kısa vadeli sermaye hareketleri, ulusal paranın aşırı değerlenmesine ve ülkeden sermaye çıkışlarının olmasına neden olmuştur (Lopez- Mejia, 1999: 3).

Türkiye ekonomisine ait cari açığın finansman kaynakları incelendiğinde 2008 küresel finansal krizin sonuna kadar doğrudan yabancı yatırımlar ve uzun vadeli sermaye akımları ile cari açık kapatılmaya çalışılmış fakat 2009 ve sonrasında portföy ve kısa vadeli sermaye akımları ile cari açık kapatılmaya çalışılmıştır. İlerleyen yıllarda ise cari açığın daha şiddetli bir şekilde artmaya başladığı dikkat çekmektedir. Böylelikle finansman kalitesinin bozulmasıyla makroekonomik göstergeler dengesini daha çok kaybetmeye başlayarak ekonomik kırılganlığı arttırmıştır (Eroğlu ve Bursal, 2020: 2241).

Tablo 6: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Portföy Yatırımları ve Cari Açık İlişkisi (Milyar ABD \$)

Yıllar	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Cari Açık	DYY/CA %	PY/CA %
2000	982	1,615	-9,920	9,9	17
2001	3,352	-3,727	3,760	89,1	99,1
2002	1,082	1,503	-626	172,8	240
2003	1,702	3,851	-7,554	22,5	51
2004	2,785	9,411	-14,198	19,64	66,3
2005	10,031	14,670	-20,980	47,8	70
2006	20,185	11,402	-31,161	64,8	37
2007	22,047	2,780	-36,946	59,7	7,5
2008	19,851	-3,770	-39,425	50,4	10
2009	8,585	2,938	-11,360	75,6	26
2010	9,099	19,617	-44,620	20,4	44
2011	16,182	19,516	-74,402	21,7	26,2
2012	13,744	38,372	-47,960	28,7	80
2013	13,563	21,419	-55,856	21,3	34
2014	13,337	20,962	-38,851	30,1	48
2015	19,263	-9,220	-27,314	56,1	30
2016	13,835	8,083	-27,038	40,3	24
2017	11,190	23,857	-40,877	23	51
2018	12,505	176	-21,740	58	8,1
2019	9,573	3,579	5,303	181	68
2020	7,831	-6,662	-35,537	22	19
2021	13,840	3,056	-13,590	102	23

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, EVDS, 2022

Tablo 6’da Türkiye’nin 2000-2021 yılları arasındaki cari açığın finansman kaynakları göstermektedir. 2008 yılında doğrudan yabancı yatırımlar 19.851 milyar \$ iken, cari açık -39.425 milyar \$ dır. Yaşanan finansal kriz sonrası 2009 yılında portföy yatırımları 2.938 milyar \$’a yükselmiş, cari açık -11.358 \$’a gerilemiştir. 2010 yılında portföy yatırımları ani bir yükselme yaşamış ve 19.516 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu ani artışa rağmen, cari açık -44.616 \$’a yükselmiştir. DYY/CA ve PY/CA oranlarına bakıldığında 2000 yılında %9.9 ve % 17 iken, 2001 kriz yılında bu oranlar %89.1 ve %99,1’e yükselmiştir. Bu bağlamda DYY’lerin azalması, PY’lerin artması, cari açığın artarak büyüdüğünü göstermektedir.

Cari açığın finansmanında olması gereken doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekerek finansman sağlanmasıdır. Sıcak para olarak adlandırılan portföy yatırımları ile yapılan finansman şekli en kötüsüdür. Önümüzdeki yıllarda değişmeyen finansman yapısıyla ve cari açıkla Merkez Bankası rezervlerinde azalma olması beklenmektedir.

Türkiye ekonomisinin zaruri olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmesi ve cari açığın finansman kalitesini artırması zorunlu hale gelmiştir (Eğilmez, 2018).

5.1. Türkiye'nin Para ve Maliye Politikası

Para politikası merkez bankası tarafından, Maliye politikası hükümet tarafından belirlenir. Maliye politikasının amaçları; istihdam, ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve etkin kaynak dağılımı iken, Para politikasının amaçları; istihdam, fiyat istikrarı, düşük enflasyon, ekonomik büyüme faiz oranlarının istikrarı ve cari dengedir. Ülkelerin makroekonomik hedeflerine paralel olarak uygulanmalıdır (Bozkurt ve Göğül, 2010: 27).

Türkiye ekonomisinde, ekonomik büyüme amacı ile uygulanan maliye ve para politikaları, iç talebi arttırarak, cari açığın büyümesine neden olmaktadır. Politika uygulamaları, toplam talebin artmasına böylece de dış ticaret dengesi aracılığıyla, iç ve dış dengede olumsuzluğa yol açmaktadır. Mali politikaların neden olduğu bütçe açığı, tüketim ve tasarrufları etkileyerek, cari işlemler dengesinin en önemli kalemi olarak dış ticaret açığına neden olmaktadır. Ayrıca uygulanan maliye politikaları ile bütçe açığına, buna bağlı olarak faiz oranlarının yükselmesiyle ülkeye daha fazla sermaye girmesine ve döviz kurunun düşmesine yol açmaktadır. Döviz kurunun düşmesi ihracatı azaltıp ithalatı arttırdığı için cari açığa neden olmaktadır. Yaşanan küresel krizlerin etkilerini ortadan kaldırmak adına uygulanan vergi indirimleri, istihdam için alınan personeller, özek sektör için uygulamalar da ülkedeki iç talebi arttırarak cari açık hız kazanmasına sebep olmuştur (Göçer, 2013: 221).

6. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin 29 Ocak 1980 kararlarından sonra izlemiş olduğu ekonomi politikalarının bir sonucu olarak cari işlemler açığı ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından takip edilen cari işlemler hesabı verilerine 1984 yılı itibariyle ulaşılmaktadır. Kayıtlarda yer alan 1984 yılındaki cari işlemler açığı 1.439 milyon dolar olarak kayıtlarda yer almaktadır (Akyıldız,2022). 2001 krizi nedeniyle yaşanan durgunlukla süregelen ve kronikleşerek ekonominin 'yumuşak karnı' haline gelmiş, 2008 küresel finansal kriz ile tekrar kendini göstermiş, 2020 yılından sonra da ortaya çıkan COVID-19 salgın krizi ile birlikte cari açık-36,672 milyar dolara ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'de, cari açığını kısa vadeli sermaye girişler ile finanse etmeye çalıştığı için, sermaye çıkışları nedeni ile boyutu ne olursa olsun, kronikleşme durumu devam edecektir.

Türkiye ekonomisinin cari açığı, iç ve dış borçlanmaya giderek finanse edildiği için söz konusu dönemde 2000-20220 yıllarında, portföy yatırımları, rezerv varlıklar, net hata ve noksan kalemi ve doğrudan yabancı yatırımlar ile kapatılmaya çalışılmıştır. Finansmanın en sağlıklı şekli, Dünya'nın geri kalanına güven sağlayarak ülkeye doğrudan yabancı yatırımları çekmektir. Çünkü portföy yatırımları ile ülkeye giren sıcak para, kriz belirtisinde ülkeyi hızlı terk edebilmektedir. Net hata ve noksan kalemi, Eğilmez'in dediği gibi: Neyin hata ve noksanıdır?

Nereden geldiği belli olmayan ve garantisi bulunmayan bir hesap kalemidir. Resmi Rezervler ise Merkez Bankası'nın kötü gün parasıdır. Resmi Rezervlerin azalması, yaşanan finansal krizlerin derinleşmesine neden olmaktadır.

İhracatın ithalat bağımlılığını azaltmak için, ihracat için teşviklerin artırılması, ARGE çalışma ve yatırımları ile yüksek teknoloji ürünlerin, yüksek katma değerli malların ülkemizde üretilmesi için imkanlar olması, tarım ve sanayide kullanılan ithal ara malların yurt içinde üretilmesini kolaylaştıracak politikalar uygulanmalıdır. Üretim kapasitesi yüksek yeni pazarların araştırılması ve bu pazarlara kolayca ulaşılabilmesi, lüks malların yurt dışından ithaline kota konması ve ikame malların ülkemizde üretilmesi, cari açığın azaltılabilmesi için hayata geçirilmesi gereken önemli adımlardır.

Ülkeye giren sıcak para arttıkça Türk lirası, daha çok değerlenecektir. Düşük kur fiyatı ithalatı daha çok teşvik edecek, dış ticaret açığı ve cari açık artmaya devam edecektir. Mali krizlerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olacaktır.

Cari açığın oluşumunda en önemli faktörlerden biri olan, enerjide dışarıya olan aşırı bağımlılığı azaltmak için, 2023 enerji politikaları hedefleri kapsamında yenilenebilir alternatif enerji kaynaklarının (güneş enerjisi, jeotermal enerji, rüzgar enerjisi gibi) payı artırılarak, enerji ithalatının azaltılması gerekmektedir. Devlet desteği ile yenilenebilir enerji kaynakları elde etmek için mutlak suretle AR-GE çalışmalarının yapılması ve özel sektörün katılımıyla kurulacak Enerji Borsası'nın faaliyetleriyle, enerji yatırımları için harekete geçilmelidir. Enerjide dışa bağımlılık ve bir diğer önemli faktör Türkiye ekonomisinin tasarruf-yatırım dengesizliğidir. Tasarrufları arttırmak adına verimli bir şekilde uygulanabilecek stratejiler, cari açığı azaltabilecek önemli adımlar olabilir. Tüketime dayalı ekonomimizde aşırı ithal tüketim azaltılmalı ve yurt içi tasarrufu artırmak amacıyla teşvik edici programlar uygulanarak tasarruf açığının önüne geçilmelidir. Tasarruf-yatırım dengesizliği için genç ve kadın işgücünün katılımı desteklenerek bireylerin gelir seviyeleri artırılmalı, tüketimin tasarrufa yakınlaşması sağlanmalıdır. İlave bir seçenek, bireysel emeklilik sistemi (BES) ile tasarruf açığının azaltılması amacıyla, finansal okur-yazarlığın artırılması amaçlanmalıdır. Bu teşvik programları neticesinde ithalata olan aşırı talep, tasarrufa yani yatırıma yönlendirilerek yerli üretim aracılığıyla bireylerin gelir düzeyinde artışlar yaşanacaktır. Ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan kaynak ihtiyacı, yurtiçinden gelir düzeyi yüksek bireylerin tasarruflarıyla giderilecektir.

Türkiye ekonomisinin sahip olduğu cari açığın en azından on yıl içerisinde kapanamayacak olmasının anlaşılacağı öngörülmektedir. Ancak makroekonomik göstergelerdeki açık ve dengesizlikler ne kadar biriktirilirse o kadar içinden çıkılmaz bir hal alacaktır. Bu bağlamda yapısal sorunları çözmek için önlemler almalı, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak için yapıcı ve gerekli politikalar uygulanmalıdır.

Kaynakça

- Akyıldız, S. (2022). Dünyada Orta Gelir Tuzağı, Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Nedenleri ve Çıkışı İçin Öneriler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32 (3), 1169-1182.
- Altunöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-132.
- Aydın, M. K. ve Beşballı, S. G. (2018). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilgi*, Cilt, 20, 1-14.
- Benli, A. ve Tonus, Ö. (2019). Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Dönemler Arası Yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 437-460.
- Bozkurt, C. ve Karatay Göğül, P. (2014). Para ve Maliye Politikalarının Koordinasyonu. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (Akad)*, 2 (2), 27-44.
- Bingöl, N. ve Pehlivan, C. (2018). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Nedenleri: Ardl Analizi. *Journal Of Institute Of Economic Development And Social Researches*, 4(9), 170-181.
- Cinel, E. A. (2020). Türkiye'de Cari Açığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri (2006-2019). *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (4), 227-261.
- Çiftçi, N. ve Eşmen, M. (2017). Türkiye'de Cari Açığı Belirleyen Faktörler ve Cari Açığı Azaltmada Alternatif Enerji Kaynaklarının Rolü: VAR Modeli. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 83-110.
- Depren, S. K. (2021). Türkiye'de Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik İstatistiksel Bir Araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 426-444.
- Doğan, E. ve Bayraç, H. (2014). Türkiye'de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Yaklaşım. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 97-124.
- Duman, Y. K. (2017). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6 (4), 12-28.
- Eşiyok, B. A. (2012). "Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(569), 63-85.
- Eroğlu, İ. ve Bursal, M. (2020). Türkiye'nin Cari Açık Dinamiklerinde Enerji Açığının Rolü ve Finansman Kalitesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2231-2247.

- Eroğlu, İ. Yeter, F. ve Çidem, Y. (2018). Turkey's Current Account Deficit Problem Of Perspective Energy Deficit And Recommendations For The Future. *Balkan Journal Of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13).
- Gacaner Atış, A. ve Saygılı, F. (2014). Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicilerinin Ampirik Analizi. *Sosyoekonomi*, 21 (21). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyoekonomi/issue/21081/226978>
- Göçer, İ. (2013). Türkiye'de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 213-242
- İnançlı, S. ve Akı, A. (2022). Türkiye'de Enerji İthalatı İle Cari Açık İlişkisinin 2010-2019 Dönemi İçin Ampirik Analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(1), 120-131.
- Karahan, Ö. ve Akçaçakır, K. (2021). Türkiye'de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *JOEEP: Journal Of Emerging Economies And Policy*, 6(2), 119-127.
- Karanfil, M. (2014). Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığı Sorunu: Zaman Serisi Analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(2), 379-394.
- Kaya, M. (2016). Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-75.
- Kekeç, H. M. ve Kuzu Serdar. (2018). Türkiye'de Cari Açık Makası Daraltılabilir mi?. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 661-679.
- López-Mejía, A. (1999). Large Capital Flows Causes, Consequences, And Policyresponses. *A Quarterly Magazine of the IMF*, 36(3).
- Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası Finans. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Sujianto, A. E. (2020). Macroeconomic Factors And Balance Of Payment: Evidence From Indonesia. *Industrial Engineering & Management Systems*, 19(1), 266-272.
- Şit, M. ve Alancıoğlu, E. (2016). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Var Analizi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 3(5), 5-23.
- Yıldız, Ş. (2020). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 289-304.
- Yiğit, H. ve Açıkalın, S. (2019). Türkiye'de Cari İşlemler Açığı: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 323-340.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022.
https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/2022_Yili_Cumhurbaşkanligi_Yillik_Programi.pdf (Erişim Tarihi:22.09.2022).

TCMB, 2022.

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+İstatistikler/Odemeler+Dengesi+İstatistikleri/> (Erişim Tarihi: 24.01.2022).

TCMB, 2022.

https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_18/5122/DataGroup/turkish/bie_odeaysunum6/ (Erişim Tarihi: 29.09.2022).

TCMB, 2022. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> (Erişim Tarihi:23.09.2022).

TÜİK, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> (Erişim Tarihi:29.09.2022).

WORLD BANK, 2022.

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2020&locations=TR&start=2000&view=chart> (Erişim Tarihi: 27.01.2022).

<https://t24.com.tr/haber/turkiyenin-butce-acigi-ve-cari-acigi-nasil-finanse-edildi,574147> (Erişim Tarihi:27.09.2022).

<https://www.mahfiyegilmez.com/2014/01/odemeler-dengesini-okumak.html> (Erişim Tarihi:12.06.2022).
<https://tr.tradingeconomics.com/turkey/current-account-to-gdp> (Erişim Tarihi: 29.09.2022).